

<https://doi.org/10.67471/YKUH8512>

AZƏRBAYCANIN NEFT SİYASƏTİ VƏ İQTİSADI İNKİŞAFININ GƏLƏCƏK PERSPEKTİVLƏRİ

^{1,3}Fizuli Əziz oğlu Məmmədov, ^{2,3}Səkinə Etibar qızı Məhərrəmov, ^{3,3}Arzu Allahverdi qızı Cavid

¹professor

fizuli.ekonomist@gmail.com

²müəllim

sekin_1989@mail.ru

³müəllim

a.cavid@atu.edu.az

³Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Xülasə: Azərbaycan Xəzər dənizində yerləşən zəngin neft və qaz ehtiyatları sayəsində dünya enerji bazarında mühüm yer tutan ölkələrdən biridir. Müstəqillik əldə edildikdən sonra, xüsusilə “Əsrin Müqaviləsi” kimi iri miqyaslı enerji layihələrinin həyata keçirilməsi nəticəsində neft və qaz sektoruna böyük həcmdə xarici investisiyalar cəlb olunmuş, bu isə ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bununla yanaşı, global enerji bazarında neft qiymətlərinin dəyişkənliyi Azərbaycan iqtisadiyyatına müəyyən təsirlər göstərir. Bu səbəbdən ölkə iqtisadiyyatının yalnız neft gəlirlərindən asılılığının azaldılması strateji prioritet kimi müəyyən edilmişdir. Son illərdə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılır. Belə ki, kənd təsərrüfatı, informasiya texnologiyaları, sənaye və turizm kimi qeyri-neft sektorlarına investisiyaların artırılması iqtisadiyyatın dayanıqlılığının gücləndirilməsinə xidmət edir. Bu yanaşma ölkənin uzunmüddətli iqtisadi sabitliyinin təmin olunması və global iqtisadi proseslərə daha çevik integrasiyası baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər: neft sektoru, enerji ixracı, iqtisadi diversifikasiya, Xəzər dənizi, ekoloji dayanıqlılıq, infrastruktur layihələri, sosial inkişaf.

Giriş

Enerji ehtiyatlarının, o cümlədən neft və qaz yataqlarının Azərbaycan Respublikasının iqtisadi tərəqqisindəki əhəmiyyəti şübhə doğurmayan bir faktır. Tarixi baxımdan Bakı şəhəri sənaye miqyasında neft hasilatına başlayan ilk mərkəzlərdən sayılır və XX yüzilliyin ilk onilliklərində beynəlxalq enerji bazarında görkəmli yer tutmuşdur. Dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkə enerji ehtiyatlarının idarəçiliyində müasir yanaşmalar tətbiq edərək global enerji sisteminə uğurla qovuşmuşdur. 1994-cü ildə imzalanan məşhur “Əsrin Müqaviləsi” bu prosesdə mühüm dönüş anı olmuş, xarici kapitalın ölkəyə cəlb edilməsinə şərait yaratmış və neft sənayesinin sürətli tərəqqisinə zəmin hazırlamışdır.

Bununla belə, dünya bazarlarında neft qiymətlərinin qeyri-sabitliyi, enerji resurslarından ciddi asılılıq və artan iqtisadi risklər Azərbaycan qarşısında yeni səmaqlar qoymuşdur. Bu baxımdan dövlət rəhbərliyi milli iqtisadiyyatın neft amilindən asılılığını zəiflətmək, qeyri-neft istiqamətlərini gücləndirmək və dayanıqlı iqtisadi artıma nail olmaq məqsədilə bir sıra ciddi islahatlara start vermişdir. Bu çərçivədə xüsusilə aqrar sektor, turizm, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və alternativ enerji mənbələri prioritet sahələr kimi diqqət mərkəzinə gətirilir.

Azərbaycanın neft-qaz kompleksi dünya enerji sistemində əhəmiyyətli mövqe tutan strateji istiqamətlərdən biri hesab olunur. Xəzər hövzəsindəki zəngin karbohidrogen ehtiyatları ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisinə ciddi töhfələr vermiş və bu sahə Azərbaycanın dünya təsərrüfat

sistemindəki nüfuzunu xeyli artırmışdır. Neft gəlirləri dövlət xəzinəsinin əsas maliyyə mənbələrindən birini formalaşdırır və xarici ticarət tarazlığına güclü təsir göstərir. Ancaq bu sahəyə həddindən artıq bağlılıq, bazar konyunkturasının qeyri-sabit xarakteri və neft qiymətlərindəki dalğalanmalar kimi amillər ölkənin uzunmüddətli iqtisadi sabitliyinə risk yaradır. Elə buna görə də dövlət neftdən əldə olunan vəsaitləri daha məqsəduyğun formada bölüşdürməklə iqtisadiyyatın daha möhkəm əsaslara oturdulmasına çalışır və diversifikasiya siyasətinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Azərbaycan neft asılılığını minimuma endirmək və qeyri-neft istiqamətlərini gücləndirmək niyyətilə müxtəlif struktur islahatları həyata keçirir. Həmin addımlar ölkənin gələcək inkişafını təmin etmək, iqtisadiyyatı təkcə karbohidrogen gəlirlərindən asılı olmayan, daha etibarlı modelə çevirmək baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Beləliklə, Azərbaycanın perspektiv iqtisadi tərəqqisi təkcə neft-qaz mədaxilinə deyil, həm də aqrar sahə, turizm və informasiya texnologiyaları kimi qeyri-neft sektorlarının inkişafına, eləcə də innovativ yanaşmalara söykənməlidir.

Azərbaycanın neft siyasəti ikili məqsəd daşıyır: bir tərəfdən daxili iqtisadi tərəqqinin təmin olunmasına, digər tərəfdən isə beynəlxalq enerji arenasında ölkənin nüfuzunun artırılmasına xidmət edir. Belə bir yanaşma enerji ehtiyatlarının xarici əlaqələrdə təsirli alət kimi tətbiqinə imkan yaradır və Azərbaycanı global enerji sistemində önəmli faktora çevirir. Ölkənin enerji diplomatiyası neft-qaz ixracatı sahəsində çoxsaylı beynəlxalq tərəfdaşlarla qarşılıqlı əməkdaşlığın qurulmasına yönəlmişdir. Bu istiqamətdəki ən mühüm təşəbbüslərdən biri Cənubi Qaz Dəhlizi layihəsidir ki, həmin layihə Xəzər hövzəsindən hasil edilən qazın Avropa qitəsinə ötürülməsini mümkün edir. Eyni zamanda, bu layihə Azərbaycanın enerji sistemindəki mövqeyini möhkəmləndirir və ölkənin enerji təhlükəsizliyi baxımından imkanlarını genişləndirir. Azərbaycan üçün neft-qaz ixracatı təkcə milli iqtisadiyyatın gücləndirilməsi vasitəsi deyil, həmçinin xarici bazarlarda etibarlı enerji tərəfdaşı statusunun qazanılması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nəticə etibarilə, ölkənin enerji siyasəti eyni zamanda həm iqtisadi, həm də siyasi hədəflərin reallaşdırılmasına xidmət edir [1].

Sovet İttifaqı dövründə Azərbaycan zəngin neft yataqları ilə tanınsa da, dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkə enerji ehtiyatlarının daha rəşional və nəticəli şəkildə idarə olunması istiqamətində yeni yanaşmalar tətbiq etməyə başlamışdır. Bunun sayəsində Azərbaycan beynəlxalq müstəvidə əhəmiyyətli tərəfdaşlıqlar qurmuş və iqtisadiyyatını xarici kapitalla daha geniş açmışdır. Neft-qaz sənayesi təkcə iqtisadi tərəqqiyə deyil, həm də Azərbaycanın geosiyasi çəkisinin artmasına və dünya enerji bazarlarındakı rolunun möhkəmlənməsinə xidmət edən başlıca amilə çevrilmişdir. 1994-cü ildə bağlanan “Əsrin Müqaviləsi” bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, bu saziş vasitəsilə Azərbaycan xarici investorları ölkəyə cəlb etməklə yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların da tətbiqinə nail olmuşdur. Bu, Xəzər dənizindəki neft hasilatının artırılması ilə yanaşı, ölkəyə iqtisadi müstəqillik qazandırmışdır. Həmin saziş yalnız neft sənayesinə külli miqdarda sərmayə cəlb etməklə kifayətlənməmiş, eyni zamanda Azərbaycanın global enerji bazarındakı mövqeyini də gücləndirmişdir. Bu saziş sayəsində ölkə beynəlxalq enerji sistemində qoşularaq dünya iqtisadiyyatında mühüm rol almışdır. Azərbaycan Xəzərdəki neft-qaz ehtiyatlarının hasilatını sürətləndirmiş, bunun nəticəsində dövlət büdcəsi üçün ciddi maliyyə mənbəyi əldə etmişdir.

Bununla belə, bu yüksək gəlirlər sadəcə enerji sektorunun genişlənməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Müstəqil Azərbaycan neft gəlirlərini təkcə enerji sahəsinə deyil, digər istiqamətlərin inkişafına da yönəlmişdir. Xüsusilə infrastruktur layihələrinə, təhsil və səhiyyə sistemlərinə qoyulan vəsaitlər artırılmış, bu isə ölkənin daha geniş iqtisadi baza yaratmasına zəmin hazırlamışdır. Azərbaycanın neft ixracı iqtisadi böyümənin sürətləndirilməsi ilə yanaşı, beynəlxalq əlaqələrin dərinləşdirilməsinə də töhfə verir. Xəzərdən çıxarılan neftin müasir boru kəmərləri vasitəsilə dünya bazarlarına nəql edilməsi ölkənin enerji təhlükəsizliyini gücləndirərək global mövqeyini möhkəmləndirir. Bu baxımdan “Bakı-Tbilisi-Ceyhan” (BTC) neft kəməri Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyasının başlıca rəmlərindən biri sayılır. Bu layihə vasitəsilə ölkə enerji ehtiyatlarını təkcə regional deyil, global bazarlara çatdıraraq mövqeyini daha da gücləndirmişdir. BTC layihəsi

Azərbaycanın həm iqtisadi, həm strateji əhəmiyyətini yüksəltmiş, eyni zamanda Avropa bazarına çıxış imkanı yaratmışdır.

Bununla yanaşı, ölkə təkcə neft deyil, qaz ixracını da genişləndirmişdir. Azərbaycanın ən iri qaz yataqlarından olan “Şahdəniz” yatağı qaz ixracının artmasına və iqtisadiyyatın diversifikasiyasına mühüm töhfə vermişdir. Bu sahədəki irəliləyişlər ölkənin enerji sferasındakı üstün mövqeyini daha da gücləndirmişdir. Dünya bazarlarında neft qiymətlərinin qeyri-sabitliyi Azərbaycan iqtisadiyyatına ciddi təsir göstərə bilər. Qiymətlərin yüksəlməsi iqtisadi artımı sürətləndirə bilsə də, onların aşağı düşməsi dövlət büdcəsinin gəlirlərini azaldaraq xarici ticarət balansına mənfi təsir edə bilər. Neft qiymətlərindəki dəyişkənlik ölkənin uzunmüddətli iqtisadi inkişafı üçün risk yarada və planlaşdırma proseslərini qeyri-müəyyən edə bilər. Bu səbəbdən Azərbaycan neft gəlirlərini yalnız cari ehtiyaclara sərf etmək əvəzinə, onları daha səmərəli və perspektivli layihələrə yönəltməyə üstünlük verir. Bu məqsədlə iqtisadiyyatın diversifikasiyası dövlətin əsas strateji hədəflərindən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. “2015-2025-ci illər üçün iqtisadi inkişaf strategiyası” çərçivəsində qeyri-neft sahələrinə yönəldilən sərmayələr artırılaraq iqtisadiyyatın daha dayanıqlı əsaslar üzərində qurulmasına çalışılır. Bu tədbirlər iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrdə inkişafını, neft asılılığının azaldılmasını və maliyyə sabitliyinin qorunmasını hədəfləyir [2].

Azərbaycanın uzunmüddətli tərəqqisinin təminatında iqtisadi diversifikasiya prosesi mərkəzi əhəmiyyət daşıyır. Qeyri-neft sahələrinin genişlənməsi iqtisadiyyatın müxtəlif istiqamətlərdə formalaşmasına və ölkənin sabit iqtisadi yüksəlişinin qorunmasına töhfə verir. Bu kontekstdə kənd təsərrüfatı qeyri-neft sektorunun ən əhəmiyyətli tərkib hissələrindən biri kimi çıxış edir. Son dövrlərdə bu sahədə aparılan köklü islahatlar onun müasirləşdirilməsinə və ixrac potensialının yüksəldilməsinə xidmət edir. Azərbaycan kənd təsərrüfatının rolu təkcə ölkə daxilində istehlak tələbatının ödənilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də xarici bazarlara çıxış imkanları baxımından xüsusi çəkiyə malikdir.

Bununla bərabər, gənc kadrların potensialının reallaşdırılması və startap mühitinin gücləndirilməsi məqsədlə informasiya texnologiyaları sahəsinə də ciddi diqqət yetirilir. Ölkənin IT sektoru innovasiyaya əsaslanan iqtisadi model qurulmasına və əlavə məşğulluq imkanlarının yaradılmasına şərait yaradır. Paralel olaraq, Azərbaycanın zəngin mədəniyyət nümunələrinin və unikal təbii gözəlliklərinin tanınması istiqamətində turizm sahəsi də genişləndirilir ki, bu da iqtisadi diversifikasiyaya əlavə töhfə verərək yeni perspektivlər açır.

Ölkənin gələcək iqtisadi trayektoriyası ekoloji dayanıqlılıq və ictimai inkişaf prinsipləri əsasında qurulmalıdır. Ekoloji dayanıqlılıq təkcə təbii mühitin qorunmasını deyil, eyni zamanda sosial müstəvidə bərabərlik prinsiplərinin təmin olunmasını da nəzərdə tutur. Azərbaycan bərpaolunan enerji istiqamətinə doğru irəliləyərək bu sahədə əhəmiyyətli təşəbbüslər həyata keçirir. Xüsusən, Xəzərin akvatoriyasında külək enerjisindən istifadə imkanlarının araşdırılması ölkənin enerji təhlükəsizliyinin artırılmasına və eyni zamanda karbon tullantılarının azaldılmasına kömək edir. Bundan başqa, sosial ədalətin bərqərar olunması, kasıbçılıq səviyyəsinin aşağı salınması və sosial müdafiə tədbirlərinin genişləndirilməsi iqtisadiyyatın daha dayanıqlı və hər kəsi əhatə edən formaya gəlməsinə şərait yaradacaqdır. Əmək qüvvəsinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi və sosial dəstək proqramlarının inkişaf etdirilməsi sosial bərabərliyin təminatına və iqtisadi yüksəlişin fasiləsizliyinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

Azərbaycanın gələcəkdə iqtisadi baxımdan hansı istiqamətdə inkişaf edəcəyi, neft-qaz asılılığının aradan qaldırılması, qeyri-neft sahələrinin genişlənməsi və ekoloji tarazlığın qorunması prinsipləri üzərində qurulmalıdır. Bu istiqamətdə dövlət tərəfindən atılacaq addımlar iqtisadiyyatın davamlı tərəqqisinə zəmin yaradacaq və ölkənin global iqtisadi sistemdə mövqeyini daha da gücləndirəcəkdir. Aparılacaq islahatlar həm də sosial və ekoloji dayanıqlılığın təmin olunmasına xidmət edəcəkdir. Ölkə inkişafının daha möhkəm əsaslar üzərində qurulması üçün infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi, xarici sərmayələrin cəlb olunması, texnoloji yeniliklərin tətbiqi və sosial sferanın möhkəmləndirilməsi mühüm rol

oynayacaqdır. Bu yanaşma iqtisadi tərəqqi ilə yanaşı sosial və ekoloji sahələrin inkişafına da təkan verəcək və nəticədə Azərbaycanın gələcəyi daha etibarlı zəmin üzərində qurulacaqdır.

Ölkənin iqtisadi tərəqqisi qarşısında duran əsas maneələrdən biri neft-qaz gəlirlərindən asılılığın davam etməsidir. Neft qiymətlərinin qeyri-sabitliyi və dünya bazarlarındakı dəyişkənlik milli iqtisadiyyata mənfi təsir göstərə biləcəyindən, diversifikasiya prosesinin sürətləndirilməsi zəruri hesab olunur. Bu baxımdan, Azərbaycan qeyri-neft sahələrinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müxtəlif istiqamətlərə investisiya yönəldir. Kənd təsərrüfatı, turizm, IT və istehsalat sahələrində aparılan islahatlar qeyri-neft ixracının artırılmasına və iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sektorlar arasında daha tarazlı bölüşdürülməsinə imkan yaradır. Kənd təsərrüfatında müasir texnoloji həllərin tətbiqi və yerli istehsalın artırılması iqtisadiyyatın dayanıqlılığına töhfə verir. Eyni zamanda, zəngin mədəni-tarixi irs və təbii ehtiyatlar turizm potensialının reallaşdırılmasına imkan verir. İnformasiya texnologiyaları sahəsində isə beynəlxalq bazarlara integrasiyanın gücləndirilməsi məqsədilə texnoloji innovasiyalar tətbiq olunur. Startap mühitinin dəstəklənməsi, rəqəmsal həllərin yayılması və müasir texnologiyaların istifadəsi qeyri-neft sektorunun artımına və ümumi iqtisadi dinamikaya müsbət təsir göstərir.

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün təkə məaliyyə göstəriciləri ilə deyil, ekoloji və sosial amillərlə də sıx bağlıdır. Ölkənin dayanıqlı inkişaf yanaşması neft-qaz gəlirlərinin səmərəli idarə olunması vasitəsilə uzunmüddətli iqtisadi sabitliyin qorunmasına yönəlib. Bu, sadəcə iqtisadi artımla məhdudlaşmayıb, həmçinin təbii mühitin qorunması və sosial ədalət prinsiplərinin gerçəkləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Ekoloji dayanıqlılıq ölkənin enerji strategiyasında mühüm yer tutur, buna görə də alternativ enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verilir. Günəş və külək enerjisi kimi bərpaolunan mənbələrə edilən investisiyalar həm enerji təhlükəsizliyinin təminatına, həm də ətraf mühitin qorunmasına xidmət edir. Bu sahəyə yönəldilən vəsaitlər ölkənin enerji istehsalını müxtəlifləşdirməyə və daha təmiz enerji mənbələrinə keçidi sürətləndirməyə imkan verir.

Sosial tərəqqi dayanıqlı inkişafın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Azərbaycan sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsinə, təhsil və səhiyyə sahəsində islahatların davam etdirilməsinə, həmçinin yeni məşğulluq imkanlarının yaradılmasına sərmayə qoymaqla davam edir. Bu tədbirlər ölkə əhalisinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsinə və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdir [3].

Azərbaycanın neft-qaz sənayesində müasir texnoloji həllərin tətbiqi əməliyyat effektivliyinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, ətraf mühitə vurulan zərərin də azaldılmasına xidmət edir. Bu, enerji hasilatının daha təhlükəsiz və nəticəli formada aparılmasına imkan yaradaraq, ekoloji tarazlığın qorunması ilə yanaşı sahədəki fəaliyyətlərin dayanıqlılığını gücləndirir. Müasir kəşfiyyat və hasilat üsulları neft-qaz ehtiyatlarının aşkarlanması və çıxarılması proseslərini həm sürətləndirir, həm də daha yüksək nəticə əldə etməyə imkan verir. Bu texnoloji irəliləyişlər sayəsində ölkə enerji ehtiyatlarından daha rəşional və iqtisadi cəhətdən sərfəli şəkildə yararlanı bilər.

Rəqəmsallaşma və süni intellekt həllərinin sənayeyə integrasiyası isə idarəetmə proseslərinə yeni yanaşmaların gətirilməsinə şərait yaradır, bununla yanaşı istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasına, məhsuldarlığın artırılmasına və xərclərin ixtisar olunmasına da təkan verir. Bunun nəticəsində əməliyyatlar daha çevik, dəqiq və etibarlı formada icra olunur, bu isə sənayenin bütün istiqamətlərində əsaslı dəyişikliklərə yol açır.

Bərpaolunan enerji mənbələrinə, o cümlədən Günəş və külək enerjisinə yönəldilən investisiyalar Azərbaycanın enerji istehsalının müxtəlifləşdirilməsi ilə yanaşı, ölkənin enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə və gələcək enerji risklərinin qarşısının alınmasına xidmət edir. Bu investisiyalar ekoloji davamlılığın təmin olunması ilə bərabər, milli iqtisadiyyatın müasir enerji standartlarına uyğunlaşdırılmasına da kömək göstərəcəkdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən layihələr təkə enerji sektorunun perspektiv inkişafını təmin etmir, eyni zamanda yeni istehsal metodlarının tətbiqi vasitəsilə ölkənin bu sahədəki mövqeyini də möhkəmləndirir. Xüsusilə bərpaolunan enerji

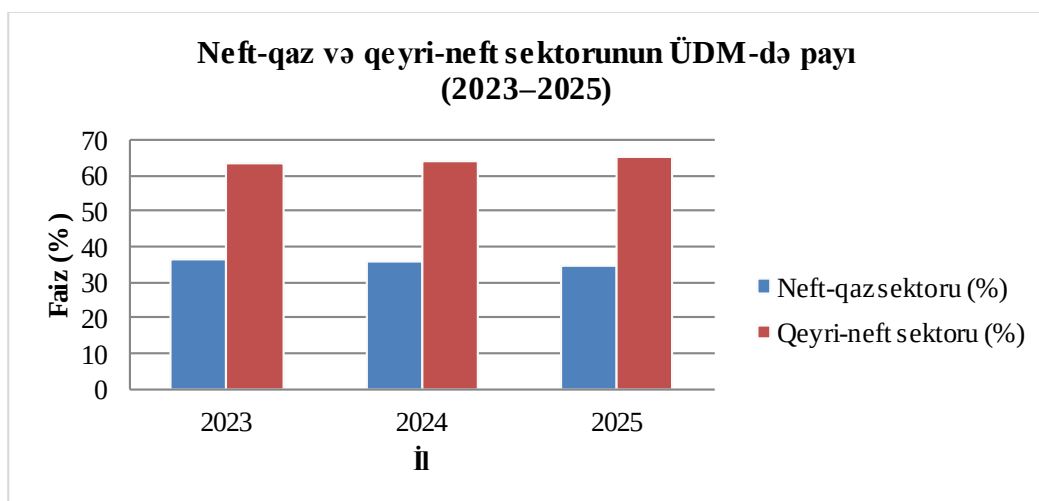
sahəsindəki sərmayələr Azərbaycanın beynəlxalq enerji bazarında rəqabət qabiliyyətini yüksəldir və təbii mühitin qorunmasına dəstək verir [4].

Cədvəl 1

Azərbaycanın ÜDM-də Neft və Qeyri-Neft Sektorunun Payı (2023–2025)

İl	ÜDM (mlrd AZN)	Neft-qaz sektoru	Qeyri-neft sektoru
2023	123,0	~36,4%	~63,6%
2024	126,3	~35,9%	~64,1%
2025	129,1	~34,7%	~65,3%

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Ümumi daxili məhsul və onun strukturu üzrə rəsmi statistik göstəricilər (2023–2025); müəlliflər tərəfindən hesablanmışdır [8, 9, 10].

Qrafik 1. Neft-qaz və qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payı (2023–2025)

Mənbə: Cədvəl 1-dəki məlumatlar əsasında müəlliflər tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldəki göstəricilər təhlil edildikdə aydın olur ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı son dövrlərdə davamlı olaraq irəliləyiş nümayiş etdirir. Belə ki, 2023-cü ildə ÜDM göstəricisi 123 milyard AZN təşkil edərkən, 2024-cü ildə bu rəqəm 126,3 milyard AZN-ə, 2025-ci ildə isə 129,1 milyard AZN-ə yüksəlmişdir. Bu, iqtisadi artımın mövcudluğunu göstərsə də, həmin artım kəskin sıçrayış xarakterli deyil, daha çox tədrici və sabit xarakter daşıyır.

Sahələr üzrə təhlil aparıldıqda diqqətəlayiq dəyişikliklərin şahidi oluruq. Neft-qaz sektorunun ümumi paylanmada rolu tədricən azalma tendensiyası göstərir: 2023-cü ildə bu göstərici təxminən 36% olduğu halda, 2024-cü ildə 35,9%-ə, 2025-ci ildə isə 34,7%-ə enmişdir. Bu, neft amilinin iqtisadiyyatdakı çəkisinin hələ də əhəmiyyətli qaldığını, lakin əvvəlki dövrlərlə müqayisədə yavaş-yavaş zəiflədiyini göstərir. Eyni zamanda, qeyri-neft sahəsi getdikcə güc toplayır - 2023-cü ildə 63,6% təşkil edən bu göstərici 2025-ci ildə 65,3%-ə yüksəlmişdir. Bu irəliləyiş əsasən sənaye, kənd təsərrüfatı, xidmət sferası və tikinti kimi istiqamətlərin genişlənməsi ilə izah olunur.

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı tədricən neft amilindən asılılığı zəiflədərək daha tarazlı struktura doğru irəliləyir. Beləliklə, neft sektoru hələ də mühüm əhəmiyyət kəsb etsə də, artıq iqtisadiyyatın yeganə söykənəcəyi kimi çıxış etmir.

Azərbaycanın perspektiv iqtisadi tərəqqisi təkcə enerji ehtiyatlarının məqsədəuyğun idarə olunması ilə deyil, həm də qeyri-neft istiqamətlərinin daha da genişləndirilməsi, əsas sahələrdə yeniliklərə əsaslanan üsulların tətbiqi və dayanıqlı inkişaf konsepsiyası üzərində qurulmalıdır. Bu, milli iqtisadiyyatın daha geniş çərçivədə tarazlaşdırılmasına və global bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradacaqdır. Belə bir strategiya iqtisadi sabitliyin təminatı ilə yanaşı, sosial və ekoloji rifahın yaxşılaşdırılmasına, vətəndaşların yaşayış şəraitinin yüksəlməsinə və sosial ədalətin bərqərar olmasına da müsbət təsir göstərəcəkdir. Ölkənin iqtisadi tərəqqisi sadəcə maliyyə göstəricilərinin artımı ilə qiymətləndirilməməli, əhalinin rifah səviyyəsinin yaxşılaşdırılması ilə də əlaqələndirilməlidir.

İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrə yönəldilməsi, yeniliklərin tətbiqi və texnoloji tərəqqi Azərbaycanın gələcəkdə dünya bazarlarında daha etibarlı mövqe qazandıracaqdır [5].

Gələcəkdə ölkə, həm yerli, həm də xarici bazarlarda möhkəm və uzunmüddətli dayanıqlılığa əsaslanan iqtisadi struktur formalaşdıraraq, global iqtisadi arenada daha əhəmiyyətli yer tutacaqdır. Bununla yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların və innovativ həllərin tətbiqi ölkənin dünya iqtisadiyyatında aparıcı mövqe əldə etməsinə imkan verəcəkdir. Bu proses Azərbaycanın global iqtisadi sistemlə əlaqələrinin daha da dərinləşməsinə töhfə verəcək və onun beynəlxalq müstəvidə daha sabit mövqe tutmasına zəmin yaradacaqdır [6].

Cədvəl 2

Azərbaycanın neft siyasətinin əsas göstəriciləri və gələcək inkişaf perspektivləri

Göstərici	Mövcud vəziyyət	Perspektiv
Neft-qaz məhsullarının ixracda payı	90 %-dən çox	Tədricən azalması gözlənilir
Qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payı	~72 % (2025)	80 % (2029 hədəfi)
Bərpa olunan enerjinin elektrik gücündə payı	~20 %	30%-dən çox (2030)
Avropaya qaz ixracı	12,9 mlrd m ³ (2024)	Artırılması planlaşdırılır
Neft hasilatı	29,06 mln ton (2024)	Təbii azalma tendensiyası

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Maliyyə Nazirliyinin 2029-cu ilədək qeyri-neft sektorunun payı ilə bağlı açıqlamasına əsasən müəlliflər tərəfindən hazırlanmışdır [7].

Cədvəldəki göstəricilərə nəzər saldıqda görünür ki, 2024-cü ildə neft-qaz məhsulları ölkənin ümumi ixrac həcmində 90%-dən çoxunu təşkil etmişdir. Bu rəqəm enerji sektorunun iqtisadiyyatda hələ də üstün mövqe tutduğunu təsdiqləyir. Bununla belə, dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi qeyri-neft ixracının genişləndirilməsi müəyyən edilmişdir. Cədvəldə əks olunan məlumata görə, 2025-ci ildə qeyri-neft sahəsinin ÜDM-dəki payı təqribən 72% səviyyəsindədir. Strateji hədəflərə uyğun olaraq, bu göstəricinin 2029-cu ilə qədər 80%-ə yüksəldilməsi nəzərdə tutulur. Bu nəticəyə sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm və xidmət sferalarının inkişafı vasitəsilə nail olunması planlaşdırılır.

Bərpaolunan enerji istiqamətində də ciddi məqsədlər qarşıya qoyulmuşdur. Hazırda bu sahənin elektrik enerjisi istehsalındakı payı təxminən 20% təşkil edir, 2030-cu ilə qədər isə bu göstəricinin 30%-dən yuxarı olması hədəflənir. Bu, həm enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə, həm də təbii qazın ixrac potensialının genişləndirilməsinə xidmət edəcəkdir. Əlavə olaraq, 2024-cü ildə Azərbaycanın Avropaya qaz ixracı 12,9 milyard kubmetr, neft hasilatı isə 29,06 milyon ton

səviyyəsində olmuşdur. Gələcəkdə qaz ixracının artırılması nəzərdə tutulsa da, mövcud yataqların tükənməsi səbəbindən neft hasilatında təbii azalma meylinin davam edəcəyi ehtimal olunur.

Ümumiyyətlə, cədvəldəki göstəricilər Azərbaycanın enerji strategiyasının neft gəlirlərinin səmərəli istifadəsi ilə yanaşı, qeyri-neft sahəsinin və bərpaolunan enerjinin inkişafına yönəldiyini ortaya qoyur. Bu yanaşma ölkənin uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlılığının təmin edilməsi baxımından mühüm rol oynayır [7].

Nəticə

Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli dayanıqlılığı neft-qaz sektorundan asılılığın mərhələli şəkildə aradan qaldırılması, iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif istiqamətlərə yönəldilməsi və qeyri-neft sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi ilə birbaşa əlaqədardır. Bu sahədə həyata keçirilən dövlət tənzimləməsi - enerji ehtiyatlarının məqsəduyğun idarə olunması, bərpaolunan enerji istiqamətlərinin genişləndirilməsi, yeniliklərə əsaslanan texnologiyaların tətbiqi və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması - iqtisadi yüksəlişin fasiləsizliyini təmin edən başlıca amillər sırasındadır. Bununla bərabər, qeyri-neft sənayesinin, kənd təsərrüfatının, turizmin, nəqliyyat-logistika sisteminin və rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi ölkənin gələcək iqtisadi imkanlarının möhkəmləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Bu sahələrdə aparılan islahatlar Azərbaycanın global iqtisadi proseslərə daha yaxından qoşulmasına, xarici sərmayələrin ölkəyə cəlb olunmasına və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə münbit şərait yaradır.

Beləliklə, Azərbaycanın enerji sahəsindəki siyasəti təkcə mövcud ehtiyatlardan səmərəli istifadəni deyil, iqtisadiyyatın dayanıqlı və tarazlı formada inkişafını da hədəfləyir. Uzunmüddətli perspektivdə qeyri-neft sahələrinin tərəqqisi, təmiz enerji layihələrinin genişləndirilməsi və innovasiyaya söykənən iqtisadi modelin qurulması ölkənin iqtisadi sabitliyinin və global müstəvidəki mövqeyinin daha da gücləndirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Guliyev, R. Neftdən qeyri-neft sektoruna keçid: Azərbaycanın iqtisadi inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 2020.
2. Hüseynov, F. Azərbaycanın enerji resursları və iqtisadi inkişafı. Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı, 2016.
3. Məmmədov, İ. Azərbaycanın iqtisadi inkişafı və neft strategiyası. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2019.
4. Aliyev, R., Huseynov, M. Oil and Gas in Azerbaijan: Economic Development and Geopolitical Challenges. London: Routledge, 2018.
5. Yergin, D. The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World. New York: Penguin Press, 2011.
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR). Rəsmi sayt [Elektron resurs]. URL: <https://www.socar.az> (istifadə tarixi: 2025).
7. Non-oil sector projected to become Azerbaijan's budget basis by 2029 [Elektron resurs] // Vestikavkaza.ru, 2025. URL: <https://en.vestikavkaza.ru/news/Non-oil-sector-projected-to-become-Azerbaijan-s-budget-basis-by-2029.html>
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Ümumi daxili məhsul, 2023 [Elektron resurs]. URL: <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5766&lang=en>
9. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Ümumi daxili məhsul, 2024 [Elektron resurs]. URL: <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=6156&lang=en>
10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. 2025-ci ilin makroiqtisadi göstəriciləri [Elektron resurs]. URL: <https://www.stat.gov.az>

ПЕРСПЕКТИВЫ НЕФТЯНОЙ ПОЛИТИКИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА В БУДУЩЕМ

^{1,3}Ф.А.Мамедов, ^{2,3}С.Э.Махаррамова, ^{2,3}А.А.Джавид

¹профессор, ²преподаватель

³Азербайджанский Технологический Университет

Резюме: Азербайджан является важным производителем и экспортером энергии в мире благодаря своим богатым энергетическим ресурсам на Каспийском море. После обретения независимости Азербайджан привлек внешние инвестиции в нефтяной и газовый сектор через стратегические инициативы, такие как «Договор века», и предпринял важные шаги для развития своей экономики. Однако волатильность цен на нефть может оказать влияние на экономику Азербайджана. Чтобы уменьшить зависимость от нефтяных доходов, страна стремится к диверсификации своей экономики. Государство увеличивает инвестиции в такие нефть-независимые секторы, как сельское хозяйство, информационные технологии и туризм.

Ключевые слова: нефтяной сектор, экспорт энергии, экономическая диверсификация, Каспийское море, экологическая устойчивость, инфраструктурные проекты, социальное развитие.

FUTURE PROSPECTS OF AZERBAIJAN'S OIL POLICY AND ECONOMIC DEVELOPMENT

^{1,3}F.A.Mammadov, ^{2,3}S.E.Maharramova, ^{2,3}A.A.Javid

¹professor, ²teacher

³Azerbaijan Technological University

Abstract: Azerbaijan, with its rich energy resources in the Caspian Sea, is an important global energy producer and exporter. After gaining independence, Azerbaijan attracted foreign investments in the oil and gas sector through strategic initiatives such as the “Contract of the Century” and has taken significant steps to develop its economy. However, the volatility of oil prices can impact Azerbaijan's economy. To reduce dependence on oil revenues, the country is working towards diversifying its economy. The government is increasing investments in non-oil sectors such as agriculture, information technologies, and tourism.

Keywords: oil sector, energy export, economic diversification, Caspian Sea, environmental sustainability, infrastructure projects, social development.